

Lilianból kibújik a kanáriidomár és megmutatja, milyen szelíd a madara: hívásra ujjára száll, majd, amikor Lilian megpusztilja a csőrét, a madár viszonozza. Mint korábban említettem, a kanárit valóban meg lehet – akár ennyire is – szelídíteni, de ritkán szokták.

A fejezet végén a nő, akár az előbb a kanárit, a katonát is megcsókolja. Ez egy újabb párhuzam az ember-madár relációban. Végre oldódni kezd a kanári-komplexusa.

Közben vészesen közeledik a kanári szökésének napja, de előtte a tollas énekes egy szökés-próbát tart. Amikor első alkalommal véletlenül kirepül az erkélyajtón, Lilian hívogatására még visszarepül.

Aztán jön az igazi vészidőszak: „Ezek azt állítják, hogy Magyarország hajnali öt óra óta német megszállás alá került! – Akkor elvesztünk! – suttogta Lilian.” A feszültség tovább fokozódik: „A varrónő jelent meg, és egy csomagból teménytelen sárga csillagot szedett ki. Ezt elkezdték Liliannal és Drégelynével együtt fölvarrni a ruhájukra.” Ám elkezdődik Budapest felszabadítása is, amíg az emberek lehúzódnak az óvóhelyekre: „Csepel ég! Milyen pontosan dolgoznak ezek a jenkik!” Lilianéknak ezt követően át kell vonulniuk a „csillagos házba”, így kényszerűen búcsút kell vennie a kanáritól, akit a szolgálójukra bíz.

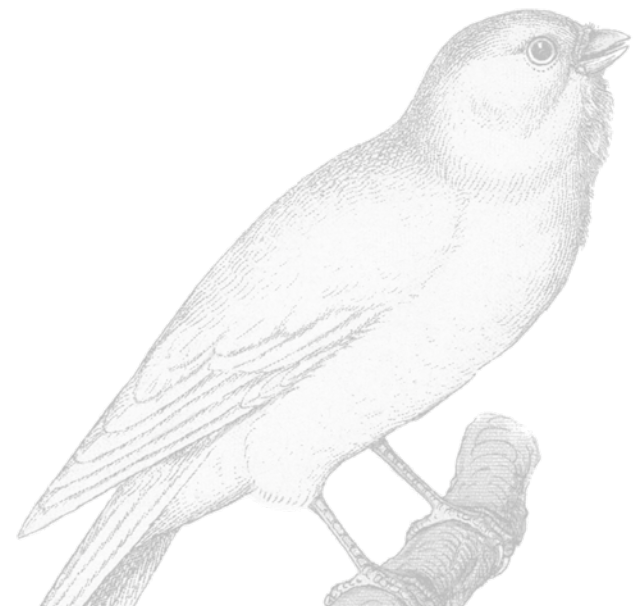
Tersánszky kiemeli a madár tollának sárgaságát, mely véleményem szerint az imént felvarrt sárga csillagokkal alkot szomorú és tragikus kapcsolatot.

Bandika a második alkalommal már nem akar megszökni: úgy kell rábeszélnie egy verébnek. A bombázáskor találat éri Lilianék lakását, és az erkélyajtó betörik. Ezen át könnyedén elrepülhetne, de addig nem mer, míg a veréb ki nem csábítja.

Kint tél van. Az olyan kanári, melyet egész évben kint tartanak, jó takarmány mellett elvileg elviseli a téli hideget, de Bandika szobamadár volt. Mondjuk az is igaz, hogy a sok cukor, meg a sok repcemag valószínűleg megfelelő védőréteget biztosított számára, tehát Tersánszky ezzel sem tévedett teljesen a valótlanságok ingoványos talajára.

A veréb a gyakorlatiasság jelképe az ügyetlenkedő művésszel, Bandikával szemben. Miután elviszi egy olyan helyre, ahol teletömhetik a begyeiket, elmagyarázza a kanárinak mi folyik körülöttük.

Tersánszky a szörnyűségeket egy madár csőrébe adja, hogy kevésbé hassanak annak, vagy hogy még inkább annak hassanak, ez már nézőpont kérdése. A lényeg, hogy máshogy hatnak ezek az események egy külső, teljesen elfogulatlan szemlélő, egy állat szemszögéből.

Amikor a veréb azt akarja szemléltetni Bandikának, a nagy emberrajongónak, hogy az emberek rémesen bánnak a szolgálkkal, egy újabb állatfaj kerül elő. A veréb egy istállót mutat a kanárinak, melyben halálra éhezett-szomjaztatott lovak ácsorognak, melyek kínjukban már a fát rágják, de senki nem törődik velük. A veréb biztos benne, hogy ott fognak elpusztulni.

Tersánszky a háború embertelenségét többször érzékelteti az ostromtól szenvedő lovak bemutatásával. Erre az egyik legszebb példa a *Rózsit elsíratom* (1947) című elbeszélése, melyben az író Buda ostroma alatt elmegy vízárt, és a víz egy részét Rózsának, a lónak adja. Néhány nappal később az író kimegy levegőzni a ház elé, és ráismer Rózsira, akinek „a nyakából vastag sugárban ömlik a vér a hóra. Ugyancsak a farának egyik részén lyuk tátong. Aludt vér szárad benne. Így áll ott, és eszi a krumplihéjat a téli, csíposódó fagyban.” Az egyébként meglehetősen erős idegzetű, és nem könnyen könnyekre fakadó Tersánszky ettől a látványtól sírva fakad: „Ó, be kegyetlen, nyomorult, átkozott az élet, és benne az ember!”

De nem Tersánszkyt olvasnánk, ha nem kapnánk megint happy endet. A béke eljöttével az író viszontlátja a lovat egy szekér elé fogva: „Ejnye az irgalmát! Rózs! te, hát átvészelted, átvészeltük mégis a sok borzalmat.”

Summázza a lényegét, hogy győzedelmeskedjen az örök és kiapadhatatlan Tersánszky-optimizmus: „Mégiscsak szép az Élet! Hagyjuk a csüggedést, azt átkot!” Ez is egy nagyon mélyről induló és nagyon magasra jutó novellája.

Bandika a lóhoz hasonlóan túléli a háború szörnyűségeit, de előbb a veréb, akinek pirókvér is csörgedezik az ereiben, magához akarja láncolni. Egy csíz, amely az ornitológusba átcsapó Tersánszky szerint közel áll a kanárikhoz („A csízek nemhogy közeli kanári-rokonok, hanem egyazon fajta”), és amely madár tényleg a pintyfélékhez tartozik, mint a kanári, le akarja csapni a veréb kezéről, vagy inkább szárnyáról, de az nem engedi.

Közben egyre mélyebbre szállunk a kegyetlenkedések vaksötétjébe. Itt következik a mélypont, mely után már csak felfelé tarthat az út. Egyébként néha olyan, mintha három regény lenne egybegyűrve ebben a műben: az egyik regény a szerelmi szálból áll, a második az állatok története, és a harmadik a zsidók szenvedése. A mű első kiadása egyébként 1947-ben jelent meg, vagyis nem sokkal az átélt rémségek után.

A regény Bandika hazatalálásával végződik a „kényszerű szabadság” után, melyet a madár száműzetésként élt meg: „vége a száműzetésnek, visszaállítódik előző kalitkás, fűtött szobás, cukros, kendermagos, főttemurkos és főleg fűtűs élete (...) Lilian nagyot sikoltott: – Bandikám, te! Kis aranyom! Élsz? Átvészelted ezeket a borzalmakat?”

Tersánszky az egymásra találás után egy mesei, élőszóbeli formulával fejezi be regényét: „Nincs tovább!” Ez olyasmi nála, mint az „itt a vége...” Majd a rendhagyó, és nyúl farknyi epilógusban elhelyezi regényét az izmusok között és „szürrealizmussal leöntött, neoimpresszionista történetnek” nevezi.

Érteni vélem, hogy ezzel, mire céloz, mégis mennyire érdekes, hogy manapság már sokkal realistábbnak érezzük ezt a regényt. Főleg azok után, hogy a díszmadarak szemszögéből is végig néztük, hogy az író nem műveltetett túl nagy képtelenségeket sárga főhőisével.

Ezzel kapcsolatos érdekesség, melyet direkt a végére tartogattam, hogy Tersánszkyt az is összekötötte ezzel a madártípussal, a roller kanárral, hogy alapvetően mindketten bányászvárosokból származtak. Tersánszky Nagybányáról, a roller kanári pedig a Harcz-hegység városából.

Talán kevesen tudják, de a bányászok – mondjuk elsősorban a szénbányászok, és nem az aranybányászok – azért tartottak kanárikat, hogy a földalatti tárnákban jelezzék számukra, ha felszaporodtak a mérges gázok. A kanárik ugyanis nagyon érzékenyek voltak ezekre, és gyorsan a rosszullét jeleit mutatták. Később ezekből a kanárikból jöttek létre a nemes kanárik, avagy roller kanárik, melyeket a Harcz-hegység körüli bányászok tenyésztettek ki, ezért hívják őket harczi kanáriknak is.

HASZNÁLNAK-E IDEGEN SZAVAKAT A CSÓKÁK?

1947-ben, a kanári-regény megjelenésekor Tersánszky már gyakorlott madár-regényírónak számított, hiszen *A szerelmes csóka* című munkája még 1937-ben jelent meg.

Tersánszky ebben nem egy díszmadarat tett meg főhősének, hanem egy vadon élő, melyet akkoriban egyébként sokszor tartottak fogságban is, szobamadárként. Pásztor Lajos is ír e madárról a *Szobamadarak, díszmadarak* című régi könyvében. Megjegyzi róla, hogy „Minden élelmet szívesen elfogyaszt és az emberrel nagyon megbarátkozik.” *A szerelmes csóka* is ennek a barátságának a példája lesz.

Ha az ember és a csóka kapcsolatának mélységére kívánunk leátni, akkor Konrad Lorenzhez, a kor híres, osztrák etológusához kell fordulnunk, aki kifejezetten nagy barátja volt e madárfajnak.

Salamon király gyűrűje című kultuszkönyvében azt írja, hogy első csókafiókáját egy osztrák állatkereskedésben vásárolta. Ha Ausztriában csókát lehetett venni a kilencszázas évek elején, biztosak lehetünk benne, hogy Magyarországon is így volt.

Tersánszky Józsi Jenő a kanáriregegyét szürreálisnak nevezte, ám a csókás munkája kicsivel még szürreálisabb minden valóságeleme ellenére. A csókák viselkedésének ábrázolásában jobban elrugaszkodott a valóságtól. Nagy művészi szabadsággal ábrázolja a madarak családi rendszerét, és viselkedését. Bár Konrad Lorenzről arról olvastam, hogy „kevés madár (...) él olyannyira fejlett családi és társas életet, mint a csókák.” Vagyis a Tersánszky-nál ábrázolt bonyolult családi és társas életnek mégis lehetett konkrét, etológiai alapja. Így járathatja a csókáját mondjuk iskolába is.

Ide tartozik, hogy bár a kanáris regényben is beszélteti a madarakat, de ott valamivel visszafogottabban teszi. Úgy értem ezt, hogy abban a kanári nem mond, vagy nem gondol túlságosan bonyolult dolgokat. Még Fekete István állatai is bőven gondolnak hasonlókat. Ám a csókás regényben már igen kacifántosan beszélteti őket. Emlékezzünk csak vissza, hogy Kosztolányi éppen ezzel a kacifántossággal vette le a lábáról a regény, melynek stílusa Tersánszky elmondása szerint így alakult ki: „Csinálhatok egy felnőtteknek való, jó társadalmi szatírárt, ilyen gyermekese hangulatban tartva azt. Meg is kezdtem. Budapest jellegzetes madarairól, a csókákról